

Początki uniwersytetów¹

CHARLES HOMER HASKINS

Dwunasty wiek był nie tylko wiekiem rozbudzenia w dziedzinie uczenia się, był również wiekiem nowego tworu w zakresie instytucji, przede wszystkim instytucji wyższego wykształcenia. Zaczyna się szkołami monastycznymi i katedralnymi, a kończy najwcześniejszymi uniwersytetami. Można powiedzieć, że to zinstytucjonalizowało szkolnictwo wyższe lub co najmniej zdeterminowało ten proces. W roku 1100 'szkoła szła za nauczycielem', a przed rokiem 1200 nauczyciel podążał za szkołą. Równocześnie w okresie 1100–1200 stworzono bardziej zaawansowany typ szkoły przez samo rozbudzenie potrzeby uczenia się. W końcu XI wieku wiedza była prawie zupełnie ograniczona do siedmiu sztuk wyzwolonych tradycyjnego programu nauczania; XII wiek wypełnił *trivium* i *quadrivium* nową logiką, nową matematyką i nową astronomią i doprowadził do powstania profesjonalnych fakultetów prawa, medycyny i teologii. Do tamtej pory uniwersytety nie istniały, ponieważ w Europie Zachodniej uczenie się nie było w takim stopniu niezbędne, aby usprawiedliwić ich istnienie; powstały w sposób naturalny wraz z ekspansją wiedzy w tym okresie. Rewolucja intelektualna i rewolucja instytucjonalna szły ręką w rękę.

Oprócz stworzenia uniwersytetów XII wiek utrwalił na kolejne wieki ich formy organizacyjne. To nie było odnowienie jakichś dawnych modeli, ponieważ świat grecko-rzymski nie miał uniwersytetów w dzisiejszym sensie tego słowa. Miał wyższe szkolnictwo – to prawda – rzeczywiście pierwszorzędne instruowanie w prawie, retoryce i filozofii, ale nie było to zorganizowane w fakultety i college'e z mechanizmami ustanowionych programów nauczania i stopni akademickich. Nawet gdy w okresie późnego imperium rzymskiego, państwo przejęło odpowiedzialność za zaawansowane nauczanie w opłacanych przez siebie szkołach nauczycieli prawa publicznego, to nie stworzyło uniwersytetów. Te powstają w XII wieku, a nowoczesny uniwersytet wywodzi się w swych fundamentalnych cechach z nich: z Salerno, Bolonii, Paryża, Montpellier i Oxfordu. To one w swym kształcie są kontynuowane do naszych dni – nie ma innego źródła. Uniwersytet jest od średniowiecza przyczynkiem do cywilizacji, a dokładniej przyczynkiem od XII wieku. [...]

Jądrzem nowego rozwoju była w Europie Północnej gildia mistrzów, a w Południowej gildia studentów, ale w obu przypadkach najważniejsze było przyjęcie do gildii mistrzów lub profesorów. Bez takiego przyjęcia nie można było otrzymać licencji na nauczanie; do tego momentu można było być tylko studentem, później było się mistrzem, otrzymując rangę, jeśli nie zawód, wychodziło się z etapu czeladnictwa. [...]

Program nauczania, egzaminy, rozdanie dyplomów, stopnie naukowe – wszystko to jest częścią systemu odziedziczonego z wieków średnich – i w pewnej formie pochodzi

z XII wieku. Podwaliną pierwszych uniwersytetów były szkoły klasztorne i katedralne, zorganizowane i rozwinięte przez prawodawstwo karolińskie. Jako że głównym celem tej reformy był wykształcony kler, zajął się wprost tylko szkołami dla mnichów i urzędników katedralnych. [...]

Pomiędzy śladami istnienia znaczących gremiów mistrzów i studentów i bujnego życia intelektualnego, znajdujemy mało dowodów formalnej organizacji uniwersytetu. Nawet nazwa uniwersytet wymyka się naszym poszukiwaniom przed wiekiem XIII, kiedy to przypadkowo pojawia się w latach 1208–1209 w listach byłego studenta, papieża Innocentego III. Tu, jak tak często w historii instytucji bywa, nazwa przychodzi później niż sama rzecz. [...] Pierwszy college pojawia się około 1180. Jest pewna sugestia, by studiować według ustalonych zasad, podczas gdy od wszystkich szkół kanon soboru laterańskiego wymaga darmowego przyjmowania kompetentnych kandydatów do rangi mistrza. W Paryżu tkwi załóżek organizacji uniwersyteckiej w postaci kontroli nauczania przez kanclerza katedry, który sam przyznaje prawo do nauczania, *licentia docendi*, i ustanowienia gildii licencjonowanych mistrzów lub profesorów, która stała się uniwersytetem. [...]

Jako że taki rozwój był z konieczności stopniowy, nie możemy powiedzieć, kiedy dokładnie Paryż przestał być katedralną szkołą, a stał się uniwersytetem, ani podać daty założenia uniwersytetu. Jak wszystkie najstarsze uniwersytety nie był on założony, lecz wyrósł. [...] Pierwszy specyficzny dokument historii uniwersytetu pochodzi z roku 1200: słynny edykt Filipa Augusta, z którego istnienie uniwersytetu jest niekiedy datowane, chociaż taka instytucja istniała lata wcześniej. Nie ma tu sugestii, by powołać nowy twór, tylko po prostu uznaje się gremium studentów i nauczycieli, które już istnieje. [...] Pochodzące z 1208 lub 1209 roku najwcześniejsze statuty dotyczą akademickiego stroju i pogrzebów oraz „zwyczajowego porządku w wykładach i dysputach”; papież uznaje korporacyjny charakter tego akademickiego stowarzyszenia, czyli uniwersytetu. [...]

W XIII wieku Paryż stał się matką uniwersytetów, a także matką nauk, wliczając pierwsze z tego liczego potomstwa, które miało objąć wszystkie średniowieczne uniwersytety północnej Europy, Wielkiej Brytanii, Niemiec, północnej Francji i Niderlandów... Najstarszą córką tej dużej rodziny był Oxford, z kolei matka angielskich uniwersytetów. [...] W genezie śródziemnomorskich uniwersytetów, wraz z katedralnymi i klasztorными szkołami, musimy wziąć pod uwagę przetrwanie tradycji świeckiego nauczania, szczególnie w zawodzie prawniczym i medycznym. [...]

Tłumaczył Andrzej M. Kobos

¹ Fragmenty rozdziału „The Beginnings of Universities” z fundamentalnej książki o średniowieczu: C.H. Haskins, *The Renaissance of the Twelfth Century*, Harvard University Press, Cambridge 1927. Wcześniej Haskins (1870–1937) opublikował cykl swoich wykładów *The Rise of Universities* (1923), nadal wznawiany.

PAUza Akademicka – www.pauza.krakow.pl – tygodnik Polskiej Akademii Umiejętności i środowiska naukowego.

Rada Redakcyjna: Magdalena Bajer, Andrzej Białas, Aleksander Koj, Janusz Limon, Ewa Lipska, Stanisław Rodziński, Piotr Sztompka, Jerzy Vetulani, Marta Wyka, Jerzy Wyrozumski, Jakub Zakrzewski, Franciszek Ziejka.

Redakcja: Andrzej Białas – redaktor naczelny; Andrzej Kobos, Marian Nowy – redaktorzy; Adam Korpak – grafika; Anna Michalewicz – dyrektor administracyjny; Witold Brzoskowski – fotokład; Wydawnictwo PAU – konsultacje.

Adres do korespondencji: Polska Akademia Umiejętności, 31–016 Kraków, ul. Sławkowska 17; e-mail: pauza@pau.krakow.pl

Oczekujemy na artykuły do 6 000 znaków (ze spacjami) i ilustracje w formacie JPEG o rozdzielczości 300 dpi. Redakcja zastrzega sobie prawo skracania artykułów i korespondencji oraz zaopatrywania ich własnymi tytułami. Artykułów niezamówionych redakcja nie zwraca.